

bir ilâhiyat (Yüksek İslâmî Şeriat-Teoloji Okulu) kurumunun tesisine kadar (1937) varlığını sürdürdü. Komünizm döneminde lise seviyesindeki dinî eğitim için Saraybosna, Priştine ve Üsküp'te medrese olarak bilinen üç İmam-Hatip Lisesi mevcuttu. Saraybosna ve Üsküp medreseleri Osmanlı ve Krallık Yugoslavyası dönemlerinde de vardı. 1977'de Saraybosna'da Boşnakça öğretim yapan bir İlahiyat Fakültesi açıldı. Burası günümüzde de İslâmî ilimler Fakültesi adıyla faal durumdadır. Yugoslavya İslâm Birliği'nin denetiminde Saraybosna'da neşredilen dergiler arasında *Glasnik VIS*, *Zbornik Radova*, *Takvim*, *Zemzem*, *Anali GHB* ve *Islamska Misao* gibi yayınlar vardı. Makedonya'da *el-Hilâl*, Kosova'da *Edukata Islame* ve *Dituria Islame* adlı dergiler de dinî neşriyat arasında zikredilir. 1926'da Belgrad'da Fehim Bayraktareviç'in (Bajraktarević) kurduğu, Türk, Fars, Arap dilleri ve edebiyatlarıyla ilgili Şarkiyat Kürsüsü'nde de faaliyet devam etmektedir. Aynı üniversitedeki Tarih Bölümü'nde ve Sırbistan Bilimler Akademisi'nde Osmanlı tarihi üzerine yapılan araştırmalar zikre değerlidir. 1949'da açılan Saraybosna Üniversitesi'nde Türk, Fars, Arap dilleri ve edebiyatlarıyla ilgili bir kürsü bulunmaktadır. 1950'de kurulan Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü, Saraybosna Devlet Müzesi'nden devralınan yazma ve Türk tarihiyle ilgili malzemelerden değerli bir koleksiyona sahipti. Burada *Prilozi* adında yıllık bir mecmua neşri sürdürülmektedir. Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde de gerek Osmanlı gerekse İslâm araştırmaları açısından zengin koleksiyonlar bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Sion, "La Yougoslavie", *Géographie universelle*, Paris 1934, VII, 410-476; *Historija Naroda Jugoslavije* (ed. B. Đurđev v.dğr.), Zagreb 1959, II, 205-290, 401-476, 622-657, 684-762, 998-1117, 1251; Besim Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul 1962, s. 113-117; A. Blanc, *Géographie des balkans*, Paris 1965, s. 100; Ejup Mušović, "Islamski Spomenici Novog Pazara", *Novi Pazar i okolina* (ed. M. Maletić), Novi Pazar 1969, s. 70-94; *Ustav na Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija*, Skopje 1970, tür.yer.; B. Petranović, *AVNOJ-Revolucionarna Smena Vlasti (1942-1945)*, Beograd 1976, tür.yer.; Mahmud Trajlić, "Islamska Zajednica u Bosni i Hercegovini do Oslobođenja", *Islam i Muslimani u Bosni i Hercegovini* (ed. Muhamed Hadžijahić v.dğr.), Sarajevo 1977, s. 145-152; N. Šukrić, "Islamska Zajednica u Bosni i Hercegovini Nakon Oslobođenja", a.e., s. 153-168; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri II*, s. 428-430; a.e. III, s. 112, 149, 310-311, 317-337; a.mlf., "Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları", *VD*, sy. 3 (1956), s. 175-177; R. Bobot v.dğr., *Facts About Yugoslavia*, Belgrade 1984, s. 9-17; M. Gojković,

Stari kameni Mostovi, Beograd 1989, tür.yer.; A. Petković, *Jugoslavien*, Belgrad 1990, tür.yer.; a.mlf., *Jugoslovenski Muslimani*, Lausanne 1990, s. 5-53; a.mlf., *Balkanlarda İslâm*, İstanbul 1995, s. 186-187, 191, 194, 217-220, 223-225, 237, 242, 249; Ferhat Šeta, *Reis-ul-uleme u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji od 1882. do 1991. godine*, Sarajevo 1991, s. 7-100; Hakija Avdović, *Položaj Muslimana u Sandžaku*, Sarajevo 1991, tür.yer.; L. Kumbaradžić-Bogoević, *Osmanliški Spomenici vo Skopje*, Skopje 1998, s. 16-133; Muhamed Aruçi, "Eski Yugoslavya-II", *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar*, İstanbul 1998 (III. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, Tebliğler), s. 171-196; N. Malcolm, *Kosovo: A Short History*, New York 1999, s. 139-162; *Barbaria Serbe ndaj Monumenteve Islame në Kosovë: Shkurt '98-Qershor '99* (ed. Sabri Bajgora v.dğr.), Prishtinë 2000, s. 5-291; Hakif Bajrami, "Marrëveshja Xhentelme Tito-Kyprili më 1953 në Split", *Kosova-njëzetë shekuj të identitetit të saj*, Prishtinë 2001, s. 259-306; Harun Crnovršanin – Nuro Sadiković, *Sandžak-Porobljena Zemlja: Bosna, Sandžak i Kosovo Kroz Historiju*, Zagreb 2001, s. 22-24, 40-43, 46-71, 94-108, 152-312, 388-542, 642-652, 680-731, 755-766; Hamdija Kapidžić, "Pripremanje Ustavnog Perioda u Bosni Hercegovini (1908-1910)", *Godišnjak Istorijskog Društva Bosne i Hercegovine*, X, Sarajevo 1959, s. 121-166; Smail Balić, "Eastern Europe: The Islamic Dimensions", *JIMMA*, I/1 (1979), s. 29-37; Ahmed Smajlović, "Muslims in Yugoslavia", a.e., II/1 (1979), s. 132-144; "Yugoslavia", *EP* (İng.), XI, 342; B. Ž. Milojević v.dğr., "Jugoslavija", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1960-62, IV, 567-635; V, 1-154; Kosovka Ristić, "Kosovo", a.e., V, 334-335; B. Krizman, "Sarajevski Atentat", a.e. (1968), VII, 141-143; H. Sirotković, "AVNOJ", *Hrvatski Leksikon*, Zagreb 1996, I, 42.

MUHAMMET ARUÇI

YUHANNÂ b. BITRİK

(يُوحَنَّا بن البَطْرِيْق)

Èbû Zekeriyâ Yûhannâ (Yahyâ)
b. el-Bitrîk
(ö. 200/815 [?])

Abbâsiler dönemi mütercimlerinden.

Hayatına dair bilgiler oldukça sınırlıdır. Muhtemelen Melkâiyye'ye mensup bir aileden gelmektedir. İbnü'n-Nedîm, farklı dillerden Arapça'ya tercüme yapan ilk şahsiyetler arasında babası Bitrîk ile birlikte onun adını da zikreder. İbnü'n-Nedîm'e göre Bitrîk, Halife Mansûr döneminde (754-775) yaşamış ve onun emriyle antik döneme ait eserler tercüme etmiştir (*el-Fihrist*, s. 304). İbn Ebû Usaybia da Bitrîk'in iyi bir mütercim olduğunu, tıp alanında Hippokrat ve Galen'in pek çok eserini Arapça'ya çevirdiğini, ancak bunların Huneyn b. İshak'ın tercümeleri seviyesine ulaşamadığını belirtir (*Uyûnü'l-enbâ*, s. 282). Yuhannâ b. Bitrîk'i İbnü'n-Nedîm, Me'mûn'un valisi Hasan b. Sehl'in (ö. 236/851) hima-

yesindeki âlimler arasında gösterirken İbn Cülcül onun Me'mûn'un mevlâsı olduğunu söyler (*Tabakâtü'l-e'tıbbâ*, s. 68). Bazı antik eserlerin el yazmalarını toplamak üzere Me'mûn tarafından Bizans'a gönderilen heyetin içinde yer aldığı kaydedilen İbnü'l-Bitrîk (İbnü'n-Nedîm, s. 304) rivayete göre bu seyahati sırasında, Aristo'ya atfedilen ve *Sırrü'l-esrâr* adıyla şöhret bulan *Kitâbü's-Siyâse fi tedbiri'r-riyâse* adlı apokrif eserin tercümesine yazdığı girişte (s. 69) kitabı nasıl temin ettiğini anlatmaktadır. İbn Cülcül, İbnü'l-Bitrîk'in tercümede başarı göstermekle birlikte Arapça'yı tutuk konuştuğunu belirtirken (*Tabakâtü'l-e'tıbbâ*, s. 67) İbn Ebû Usaybia onun Arapça'yı ve Yunanca'yı yeterince bilmediğini ileri sürmüştür. İbnü'l-Bitrîk'in Latin asıllı olduğunu belirten İbn Ebû Usaybia onun ayrıık harflerle yazılan antik Yunanca'yı değil bitişik harflerle yazılan o günkü Yunanca'yı bildiğini söylerken (*Uyûnü'l-enbâ*, s. 282) muhtemelen, VIII. yüzyılın ortalarından Yunanca'dan Arapça'ya tercüme hareketinin başladığı yıllara kadar geçen dönemde dinî olmayan Yunanca yazmaların yuvarlak ve birbirinden ayrı majiskül harflerle yazıldığı hususuna işaret etmektedir (Gutas, s. 169-170). Yuhannâ'nın *Kitâbü's-Siyâse fi tedbiri'r-riyâse*'nin girişinde (s. 69) eseri Yunanca'dan Rumca'ya, Rumca'dan da Arapça'ya çevirdiğine dair kendi ifadeleriyle yine onun tarafından yapılan *Timaios* (Eflâatun) ve *Kitâbü's-Semâ' ve'l-âlem* (Aristo) çevirilerinin daha sonra Huneyn b. İshak tarafından düzeltilildiğine ilişkin bilgilerin de (İbnü'n-Nedîm, s. 307, 311) İbn Ebû Usaybia'nın sözünü teyit ettiği düşünülebilir.

Eserleri. İbnü'n-Nedîm, İbnü'l-Bitrîk'a *Kitâbü's-Sümûmât* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3724/19, vr. 212^b-222^b; Sezgin, III, 225) ve *Kitâbü Ecnâsi'l-ħaşerât* adlı iki eser nisbet etmekte, ayrıca Aristo'nun *De Anima* adlı eserini *Cevâmî'u Kitâbü'n-nefs* başlığıyla özetlediğini belirtmektedir. İbnü'l-Bitrîk'in Arapça'ya çevirdiği eserler şunlardır: **1.** Eflâatun'un *Timaios*'u (İbnü'n-Nedîm, s. 306-307). **2.** Aristo'nun *Kitâbü'l-Âşârü'l-ıulviyye*'si (meteoroloji). Abdurrahman Bedevî (Kahire 1961) ve Casimir Petraitis (Beyrut 1967) tarafından neşredilmiştir. **3.** Aristo'nun *Kitâbü's-Semâ' ve'l-âlem*'i (*De caelo et mundo*) (nşr. Abdurrahman Bedevî, Kahire 1961). **4.** Aristo'nun *Kitâbü'l-Hayevân*'ı (zooloji). On dokuz bölümden meydana gelen eserin hayvanların oluşumuna dair 15-19. bölümleri J. Brugman ve H. J. Drossaart Lulofs (Leiden 1971), hayvanların organlarına dair

ilk dört bölümü ise Abdurrahman Bedevî (Küveyt 1978) tarafından yayımlanmıştır. **5.** Aristo'nun *Birinci Analitikler'i* (Mâcid Fahrî, s. 15). **6.** *Kitâbü's-Siyâse fî tedbîri'r-riyâse (Sırrü'l-esrâr)*. Aristo'nun Büyük İskender için kaleme aldığı ileri sürülen eser, İskender'i cihan imparatoru yapan sırrı ihtiva ettiği düşünüldüğünden yaygın bir şöhrete kavuşmuştur (nşr. Abdurrahman Bedevî, *el-Uşûlü'l-Yûnâniyye li'n-naزاریyyâti's-siyâsiyye fî'l-İslâm* içinde, Kahire 1954, s. 65-174). **7.** Hipokrat'ın *Kitâbü'l-Buğûr ('Alâmâtü'l-kağâyâ, el-Kađâyâ'l-İbukrâtiya ed-dâlle 'ale'l-mevt)* adıyla çevrilen eseri (*De pustulis et apostematibus significantibus mortem*) (Sezgin, III, 39-40). **8.** Galen'in *Kitâb fi'l-Tiryâk ilâ Fîsûn'u (The Theriac of Pîso) (a.g.e., III, 121)*. **9.** Alexander of Tralles'in *el-Birsâm'i (a.g.e., III, 164)*.

BİBLİYOGRAFYA :

Kitâbü'l-Âşâri'l-Ulviyye li-Aristoğâlîs (trc. Yahyâ b. Bitrîk, nşr. C. Petraitis, *The Arabic Version of Aristotle's Meteorology* içinde), Beyrut 1967; İbn Cülcül, *Tabakâtü'l-etuabbâ' ve'l-hükemâ'* (nşr. Fuâd Seyyid), Beyrut 1405/1985, s. 67-68; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecceddüd), s. 304, 306-307, 311, 312, 349, 352, 379; İbnü'l-Kıftî, *İhbarü'l-ulemâ'*, s. 30, 31, 41, 92, 248; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 282; İbnü'l-İbrî, *Târîhu muhtaşarı'd-düvel* (nşr. Antûn Sâlihânî el-Yesûfî), Beyrut 1890, s. 138; Abdurrahman Bedevî, *Kitâbü's-Siyâse fî tedbîri'r-riyâse (el-Uşûlü'l-Yûnâniyye li'n-naزاریyyâti's-siyâsiyye fî'l-İslâm* içinde), Kahire 1954, s. 65-174; Sezgin, GAS, III, 39-40, 121, 164, 225; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 150, 163, 177, 294-296; Mâcid Fahrî, *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Kasım Turhan), İstanbul 1992, s. 14-15; D. Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültürü* (trc. Lütfü Şimşek), İstanbul 2003, s. 169-171; D. M. Dunlop, "The Translations of al-Bitrîq and Yahyâ (Yuhannâ) b. al-Bitrîq", *JRAS* (1959), s. 140-150; P. Sabath, "el-'Ulemâ'ü'n-naşârâ el-melikiyûn en-nâtüküne bi'd-ğâd", *el-Mesriq*, LIX/3, Beyrut 1965, s. 277-278; Françoise Micheau, "Yahyâ (or Yuhannâ) b. al-Bitrîq", *EI²* (İng.), XI, 246; Abbas Sâlahî, "İbn Bitrîk", *DMB*, III, 118-119; İbrâhim b. Murâd, "İbnü'l-Bitrîk, Ebû Zekeriyâ Yahyâ", *Mv.AU*, III, 564-569.

M. CÜNEYT KAYA

onu John Qurin b. Mansûr; Kıptî yazarları Yanah b. Mansûr; Ebû'l-Ferec, İbn Sercûn şeklinde, Agapius ise İyanis b. Mansûr ed-Dimaşki adıyla kaydeder. Yuhannâ'nın diğer bir adı da "altın nehir" anlamında Chrysorroas'tır. Önceleri dedesinin ismiyle Mansûr b. Sercûn diye anılırken manastıra intisabından sonra Yuhannâ adını kullanmıştır (Gaudeul, I, 30). Arapça kaynaklarda kendisinden Mansûr b. Sercûn et-Tağlibî olarak söz edilmektedir (Sahas, *John of Damascus on Islam*, s. 7-8). Yuhannâ genel kabule göre Helenistik kültürden etkilenmiş, Grekçe konuşan, zengin ve entelektüel bir Melkit hıristiyan ailesinden gelmektedir. Dedesi Mansûr, Bizans İmparatorluğu'na bağlı Şam bölgesinin maliyesinden sorumlu iken Hâlid b. Velîd'in Dimaşki fethinde (14/635) etkin rol oynamış, Hâlid ile şehrin teslimini konuşmuş ve müslüman askerlere şehrin kapılarını açmıştır (Belâzürî, s. 128). Gayri müslimlerin ve özellikle Bizans İmparatorluğu'nda maliyede çalışan hıristiyanların yeni kurulan İslâm devletinin maliyesinde de görev aldıkları bilinmektedir. Mansûr b. Sercûn, Emevîler'in hâkimiyetinde maliyede ki memuriyetine devam etmiş, Muâviye döneminde bu memuriyetin en üst kademelerinde bulunmuştur. Yuhannâ'nın babası da aynı görevi sürdürmüştür (Hitti, *History of Syria*, s. 414, 425; Adel-Khoury, *Les théologiens*, s. 47; Ducellier, *Chrétiens d'orient*, s. 88; Sahas, *John of Damascus on Islam*, s. 26;).

Dimaşki'de doğan Yuhannâ'nın hayatına dair ilk ve en temel kaynak, *Vita Sancti Patris Nostri Joannis Damasceni* adıyla Grekçe'ye çevrilen *Sîretü'l-Kıddis Yuhannâ ed-Dimaşki* adlı eserdir, ancak yine de onun hayatıyla ilgili yeterli bilgi yoktur. Yuhannâ'nın doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmemektedir (ER, VII, 4940). Doğumuyla ilgili 640 (EUn., IX, 414), 645 (B. Kotter, VII, 1047) ve 679 (ER, VII, 4940) yılları ileri sürülmektedir. Araştırmacıların önemli bir kısmı bunlardan 675 yılını kabul ederken Yuhannâ ed-Dimaşki hakkında bir kitap yazan J. Nasrallah'a göre 655-660 yılları arasında doğmuş olmalıdır (*Saint Jean de Damas*, s. 58). Daniel Sahas onun doğumunu 655, ölümünü 749 olarak gösterir (*John of Damascus on Islam*, s. 38, 48). Entelektüel bir aile içinde büyüyen Yuhannâ bu sayede iyi bir eğitim gördü, Grekçe ve Arapça tahsil etti. Matematik, geometri, müzik, astronomi, retorik, mantık, felsefe ve teoloji öğrenimi gördü (a.g.e., s. 40-41, 45-47). Babası, Abdülmelik b. Mervân'ın hilâ-

feti sırasında devletin maliye teşkilâtında görev yapıyordu. Yuhannâ da Abdülmelik'in vefatı üzerine I. Velîd döneminde (705-715) sarayda maliye işlerini yürüttü. Bazı kaynaklarda II. Yezîd'le dost olduğu (Hitti, *Târîhu'l-'Arab*, I, 314; Rondot, s. 77), Hîre bölgesinde yaşayan hıristiyan Tağlib kabilesine mensup şair Ahtal ile de dostluk kurduğu nakledilmektedir (Sahas, *John of Damascus on Islam*, s. 38-39). Öte yandan Bizans İmparatoru III. Leon'un ikonlara karşı başlattığı yasak döneminde bu yasağa karşı çıktı. Muhtemelen 718-720 yıllarında veya Hişâm b. Abdülmelik'in hilâfeti döneminde (724-743) görevinden istifa ederek Beytûlmakdis yakınındaki Mâr Sâbâs (Saint Sabas) Manastırı'nda inzivaya çekildi (Hitti, *Târîhu'l-'Arab*, I, 314; Sahas, *John of Damascus on Islam*, s. 45; Rondot, s. 77). İstifasında gerek Şam'da gerekse Bizans'taki politik durumun etkisinden söz edildiği gibi bunun kendi arzusuyla gerçekleştiği de söylenmektedir (Sahas, s. 45). Manastır hayatına dair birçok menkıbe nakledilen Yuhannâ (Jugie, XXIII/134 [1924], s. 150) manastıra intisabından sonra Kudüs Patriği V. John tarafından papazlığa yükseltildi; Kudüs'te vâizlik yaptı, çeşitli dersler verdi (*New Catholic Encyclopedia*, VII, 1047). Hıristiyan ilâhiyatıyla ilgilendiği bu dönemde eserlerini kaleme aldı. Yuhannâ, Bizans imparatorunun ikonlara yönelik kararına karşı çıktığından ikonoklazmı lânetleyen II. İznik Konsili'nin (787) kararıyla IX. yüzyıldan itibaren azizlik mertebesine yükseltildi. Yuhannâ ed-Dimaşki'nin ölüm tarihi genelde 749 olarak kabul edilmektedir (Vailhe, IX [1906], s. 28-30). Papa XIII. Leon, 19 Ağustos 1890'da yayımladığı bir genelge ile Yuhannâ'ya kilise doktoru unvanını vermiş, her yılın 27 Mayıs gününü Katolik kilisesi için onu anma günü ilân etmiştir. Doğunun son kilise babası unvanını taşıyan Dimaşki'nin Saint Sabas Manastırı'na gömülen cesedinin daha sonra İstanbul'a nakledildiği belirtilmekteyse de mezarının yeri tam olarak bilinmemektedir (Jugie, XXIII/134 [1924], s. 160-161).

Eserleri. Yuhannâ ed-Dimaşki çok velûd bir müelliftir ve hıristiyan ilâhiyatının hemen her sahasında eser yazmıştır. İkonları savunmak için kaleme aldığı *Oratio pro sanctis imaginibus* dışındaki bütün çalışmalarını Saint Sabas Manastırı'nda telif etmiştir. Eserlerini Grekçe yazan Yuhannâ'nın başlıca konularını hıristiyan ilâhiyatı, İslâm'a yönelik eleştiriler, Kitâb-ı Mukaddes yorumu ve ahlâk teşkil eder. Ancak Yuhannâ her şeyden önce bir teolog-

YUHANNÂ ed-DİMAŞKİ

(يوحنا الدمشقي)

(ö. 749 [?])

Hıristiyan azizi,
kilise babası ve teolog.

Yuhannâ ed-Dimaşki'nin (Batı dillerinde Saint Jean Damascene, Saint John Damascene, Saint John of Damascus) asıl adı Yuhannâ b. Sercûn (Serge, Sargun) b. Mansûr b. Sercûn'dur. İbnü'l-İbrî (Barhebraeus)